

БОЖХОНА ЧЕГАРАСИДАН ОЛИБ ЎТИЛАЁТГАН ТОВАРЛАРДАН ҚЎШИЛГАН ҚИЙМАТ СОЛИҒИНИ УНДИРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Тўлқин Носирович ПАРДАЕВ

иқтисод фанлари номзоди

доцент

Ўзбекистон Республикаси Давлат
божхона қўмитаси Божхона институти
Тошкент, Ўзбекистон
pardayev.tulqin@mail.ru

Аннотация

Мазкур мақолада Ўзбекистон Республикаси божхона чегарасидан олиб ўтилаётган товарлардан қўшилган қиймат солиғини ундиришнинг мазмун-моҳияти очиқ берилган. Шунингдек, четдан олиб келинаётган товарлардан қўшилган қиймат солиғини ундиришнинг ҳозирги ҳолати таҳлил қилинган. Қўшилган қиймат солиғини қўллаш бўйича чет давлатларнинг илғор тажрибалари ўрганилиб, Ўзбекистон Республикасига олиб келинаётган товарлардан қўшилган қиймат солиғини ундиришни такомиллаштириш бўйича илмий асосланган таклиф ва тавсиялар берилди.

Таянч сўзлар: божхона тўловлари, ташқи савдо, қўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғи, қўшилган қиймат солиғи ставкаси, имтиёзлар, таъсир этувчи омиллар, товарлар, божхона чегараси.

ОСОБЕННОСТИ ВЗИМАНИЯ НАЛОГА НА ДОБАВЛЕННУЮ СТОИМОСТЬ С ТОВАРОВ, ПЕРЕМЕЩАЕМЫХ ЧЕРЕЗ ТАМОЖЕННУЮ ГРАНИЦУ

Тулқин Носирович ПАРДАЕВ

кандидат экономических наук

доцент

Таможенный институт Государственного
таможенного комитета Республики Узбекистан
Ташкент, Узбекистан
pardayev.tulqin@mail.ru

Аннотация

В данной статье раскрывается сущность взимания налога на добавленную стоимость с товаров, перемещаемых через таможенную границу Республики Узбекистан. Также анализируется текущее состояние сбора налога на добавленную стоимость по импортируемым товарам. Изучен передовой опыт зарубежных стран по применению налога на добавленную стоимость, а также внесены научно обоснованные предложения и рекомендации по совершенствованию сбора налога на добавленную стоимость по товарам, ввозимым в Республику Узбекистан

Ключевые слова: Таможенные пошлины, внешняя торговля, налог на добавленную стоимость и акциз, ставка налога на добавленную стоимость, льготы, влияющие факторы, товары, таможенная граница.

Қўшилган қиймат солиғи давлат бюджети даромадларининг муҳим манбаларидан бири бўлиб хизмат қилади. Бу унинг бошқа солиқларга караганда бир қатор афзалликлари мавжудлиги билан изоҳланади, аввало қўшилган қиймат солиғи солиқ тушумларининг мунтазамлигини ва уларнинг инфляция шароитида автоматик равишда индексацияланишини таъминлайди.

Қўшилган қиймат солиғи – товарлар ишлаб чиқариш (ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш), уларни реализация қилиш ҳамда Ўзбекистон Республикаси ҳудудига товарлар импорт қилиш жараёнида қўшилган қийматнинг бир қисмини бюджетга ажратишдир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60 Фармонининг 7-банди: Тараққиёт стратегиясида миллий иқтисодиётни жадал ривожлантириш ва юқори ўсиш суръатларини таъминлаш бўйича белгиланган вазифалар доирасида: “2023 йилдан қўшилган қиймат солиғи ставкаси 12 фоизгача ҳамда банк, молия ва телекоммуникация каби тадбиркорлик йўналишларида фойда солиғи ставкасини 15 фоизгача тушириш” [1] вазифаси қўйилди.

Ҳозирги кунда ташқи савдони тартибга солишда божхона тўловларини, жумладан қўшилган қиймат солиғини қўллашни оптималлаштириш долзарб масалалардан биридир. Чунки, ташқи савдони тартибга солишда қўшилган қиймат солиғини қўллаш орқали мамлакат иқтисодиётини барқарор ривожлантириш, ташқи савдо айланмасини зарур даражада муқобиллаштириш, иқтисодий хавфсизликни таъминлаш ҳамда фискал вазифаларни бажаради.

Божхона чегарасидан олиб ўтилаётган товарлардан қонун ҳужжатларига асосан, божхона божи, акциз солиғи, қўшилган қиймат солиғи ва божхона йиғимлари ундирилади.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан товарларни экспорт божхона тартиб-таомилида олиб чиқилаётганда қўшилган қиймат солиғи ундирилмайди.

Ўзбекистон Республикасига олиб кириладиган товарларга қўшилган қиймат солиғи 1998 йил 1 январдан бошлаб жорий этилди. Импорт товарларидан ундириладиган қўшилган қиймат солиғи миқдори божхона органлари томонидан ундирилган божхона тўловлари таркибида сўнгги йилларда асосий салмоқни ташкил этмоқда.

Қўшилган қиймат солиғи, унинг мазмун-моҳиятига ҳамда қўлланилишига дунё олимлари турлича тариф ва тушунчалар беришган, жумладан:

М.О.Клейменова фикрича, қўшилган қиймат солиғи – федерал билвосита солиқ, яъни, товарлар нархига қўшилган қўшимча тўлов бўлиб, товарларни ишлаб чиқариш ва сотишнинг барча босқичларида ундирилади [3].

С.Г.Пепеляев ва Э.В.Кудряшоваларнинг таъкидлашича, қўшилган қиймат солиғи – бу бутун ишлаб чиқариш ва тақсимлаш жараёнида ҳар бир товар айирбошлаш босқичида ундириладиган қўп босқичли истеъмол солиғидир [6].

А.А.Тедеев, қўшилган қиймат солиғини товарлар, ишларни, хизматларни ишлаб чиқариш ва сотишнинг барча босқичларида олинадиган билвосита федерал солиқ сифатида тарифлайди [7].

Ю.А.Крохина, қўшилган қиймат солиғини билвосита солиқ сифатида белгилайди, бу товарлар нархига қўшимчадир, деб кўрсатиб ўтади [4].

Қўшилган қиймат солиғи биринчи марта, 1958 йилда Францияда жорий этилган бўлиб, ҳозирги пайтда жаҳоннинг 140 дан ортиқ мамлакатларида

товарлардан қўшилган қиймат солиғи ундирилади ва уларнинг ставкалари турличадир.

Дунёнинг АҚШ, Канада, Япония, Ливия, Ангола, Сурия, Яман, Оммон давлатларида ҚҚС қўлланилмайди. Унинг ўрнига, айрим етакчи давлатларда, хусусан АҚШ, Канада ва Японияда, унинг ўрнига товарларни сотишдан солиқ солиғи ставкалари даражасига кўра, уларни уч гуруҳга бўлиш мумкин. Биринчи гуруҳга қўшилган қиймат солиғи ставкаси 20 фоиз ва ундан юқори бўлган давлатлар киради. Булар, Бразилия (42%), Венгрия (27%), Дания, Швеция (25%), Финляндия (24%), Ирландия, Полша, Португалия (23%), Италия (22%), Испания (21%) давлатларидир.

Иккинчи гуруҳга қўшилган қиймат солиғи ставкалари ўртача, яъни 11 % дан 20 % гача бўлган давлатлар сифатида Эквадор, Қозоғистон ва Қирғизистон, Филиппин (12%), Шри-Ланка, Туркменистон ва Ўзбекистон (15%), Тожикистон, Туркия, Перу (18%), Хитой (13%), (12%), Чили (19%), ЖАР (14%) киради.

Учинчи гуруҳга қўшилган қиймат солиғи ставкалари паст, яъни 10 ва ундан кам фоизли давлатлар кириб, булар Малайзия, БАА, Сингапур (5%), Доминикан Республикаси (6%), Таиланд (7%), Швейцария (8%), Австралия, Вьетнам, Камбоджа, Ливан, Парагвай, Вьетнам (10%) [8].

Россия Федерациясида ҚҚС нинг 3 хил ставкаси бугунги кунда амалда:

- 0 % ли ставка мамлакатдан экспорт бўлаётган товарларга нисбатан қўлланилади;

- 10 % ли ставка алоҳида истеъмол товарлари, болалар ва тиббиёт учун мўлжалланган товарларга нисбатан қўлланилади;

- 20 % ли ставка қолган барча товарларга нисбатан қўлланилади.

Германиянида ҚҚС нинг 2 хил ставкаси бугунги кунда амалда:

1. Китоблар ва озиқ-овқат товарларига 7 % ли ставка қўлланилади.

2. 19 % ли ставка қолган барча товарларга нисбатан қўлланилади [5].

Шунингдек, Германия давлатида Европа Иттифоқига кирмаган давлатлардан келган фуқоролар томонидан товарларни сотиб олиб, мамлакатдан олиб чиқиладиганда товарлардан ундирилган қўшилган қиймат солиғи қайтариб берилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 26 сентябрдаги «Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги ПФ-5837-сон Фармонида асосан, Ўзбекистон Республикасининг Солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепцияси доирасида солиқ юкини камайтириш, истеъмол бозорининг барқарорлигини таъминлаш, маҳаллий ишлаб чиқарувчиларнинг рақобатбардошлигини ошириш учун 2019 йил 1 октябрдан бошлаб қўшилган қиймат солиғининг ставкаси 20 фоиздан 15 фоизгача пасайтирилди [2]. Натижада, Ўзбекистон Республикаси давлат бюджети даромадлар қисмида охириги йилларда қўшилган қиймат солиғининг миқдори ва унда божхона органлари томонидан ундирилган қўшилган қиймат солиғи салмоғи кўпайиб бормоқда. Жумладан, 2017-2021 йилларда давлат бюджетида ундирилган қўшилган қиймат солиғининг миқдори 2,6 баробарга ошган, унда божхона органлари томонидан ундирилган қўшилган қиймат солиғи салмоғи 37,27 фоизга ўсган.

1-жадвал.

Ўзбекистон Республикаси давлат бюджети даромадлар қисмида 2017-2021 йилларда божхона органлари томонидан ундирилган қўшилган қиймат солиғи салмоғини ўзгариши.

№	Йиллар	2017 йил	2018 йил	2019 йил	2020 йил	2021 йил
1	Давлат бюджетида ҚҚС тушумлари, млрд.сўмда	14 685,80	27 876,50	33 809,80	31 177,40	38 439,00
2	Божхона органлари томонидан ундирилган ҚҚС, млрд.сўмда	4 877,47	8 626,88	18 874,00	20 027,00	27 284,00
3	Божхона органлари томонидан ундирилган ҚҚСнинг улуши, фоизда	33,21	30,95	55,82	64,24	70,98

Юқоридаги 1-жадвал муаллиф томонидан Давлат божхона қўмитаси ва <https://ochiqbudget.uz/ru> маълумотлари асосида тайёрланган.

Ўзбекистон Республикаси давлат бюджети даромадлар қисмида 2017-2021 йилларда солиқ ва божхона органлари томонидан ундирилган қўшилган қиймат солиғи салмоғини ўзгаришини таҳлил қиладиган бўлсак, 2017 йилда давлат бюджети даромадлар қисмидаги жами ундирилган қўшилган қиймат солиғи таркибида солиқ органлари томонидан ундирилган қисми 66,79 фоизни ташкил этган бўлса, 2021 йилга келиб, аксинча божхона органлари томонидан ундирилган қисми 70,98 фоизни ташкил этган (Қаранг: 1-диаграмма).

Бунга, солиқ ставкаси ўзгариши, ташқи савдо айланмасида импорт товарларини ҳажмининг ошиши, қўшилган қиймат солиғида берилаётган имтиёзларнинг камайиши, эркин алмаштириладиган валюта курси кўтарилиши, божхона тўловларини ундиришда ахборот технологияларидан кенг фойдаланилиши, қўшилган қиймат солиғини йиғиш маъмуриятчилигини такомиллаштириш бўйича меъёрий- ҳуқуқий базани такомиллашаётганлиги каби омиллар таъсир этган.

1-диаграмма.

Ўзбекистон Республикаси давлат бюджети даромадлар қисмида 2017-2021 йилларда солиқ ва божхона органлари томонидан ундирилган қўшилган қиймат солиғи салмоғини ўзгариши диаграммаси. (млрд.сўмда)

Юқоридаги диаграмма муаллиф томонидан Давлат божхона қўмитаси ва <https://ochiqbudget.uz/ru> маълумотлари асосида тайёрланган.

Импорт товарларидан ундириладиган ҚҚС суммаси божхона органлари томонидан ундирилган божхона тўловлари таркибида сўнгги йилларда 80-83 фоизни ташкил этмоқда.

Божхона органлари томонидан Давлат бюджетига ўтказилган божхона тўловлари таркиби 2017 йилда қўшилган қиймат солиғи 60,4 фоизни ташкил этган бўлса, бу кўрсаткич 2021 йилда 83,6 фоиз бўлган, ёки бу йилларда бу кўрсаткич 23,2 фоизга ўсган. Шунингдек, жами божхона тўловларидан берилган имтиёзлар таркибида қўшилган қиймат солиғининг улуши бу йилларда 20,1, фоизга камайган (2-жадвал)

Қўшилган қиймат солиғи миқдорига таъсир этувчи омилларни иккига бўлиш мумкин, яъни бевосита ва билвосита таъсир этувчи омилларга. Бевосита, яъни тўғридан-тўғри таъсир этувчи омилларга товарларнинг божхона қиймати, тўланадиган акциз солиғи ва импорт божхона божи суммаси, акциз солиғи, импорт божхона божи ва қўшилган қиймат солиғидан бериладиган имтиёзлар ҳамда қўшилган қиймат солиғи ставкаси киради.

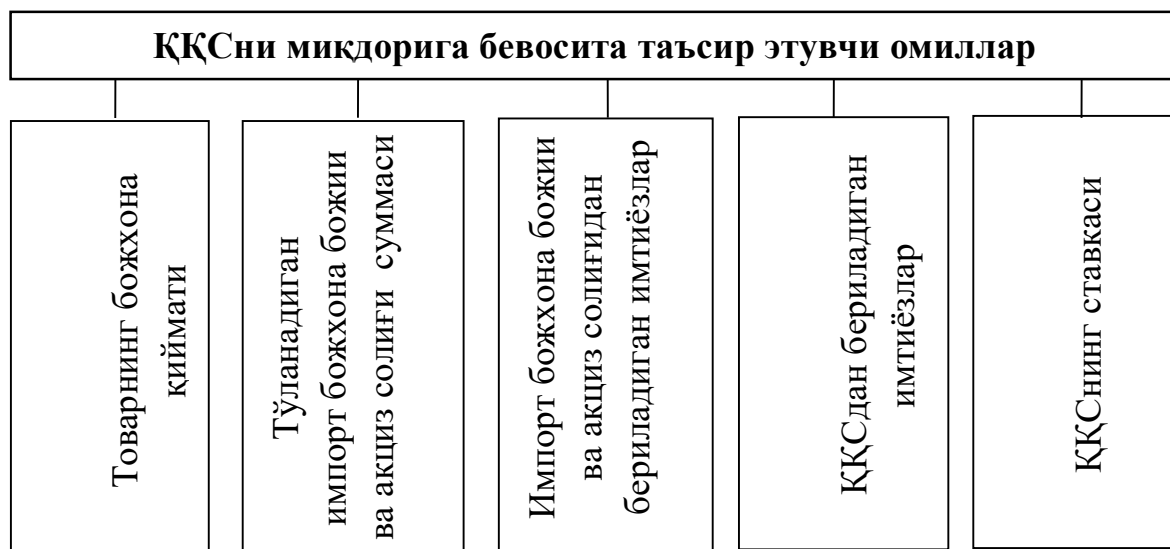
2-жадвал

Божхона органлари томонидан 2017-2021 йилларда Давлат бюджетига ўтказилган ва имтиёз берилган божхона тўловлари таркибида қўшилган қиймат солиғининг улушини ўзгариши, фоизда.

№	Божхона тўловлари турлари			2019	2020	2021
1	Жами ундирилган божхона тўловлари таркибида қўшилган қиймат солиғининг улуши, фоизда		74,5	78,5	79,8	83,6
2	Жами божхона тўловларидан берилган имтиёзлар таркибида қўшилган қиймат солиғининг улуши, фоизда			62,4	53,8	49,2

Юқоридаги 2-жадвал муаллиф томонидан Давлат божхона қўмитаси маълумотлари асосида тайёрланган.

Билвосита таъсир этувчи омилларга божхона божи ва акциз солиғи ставкалари, товарларнинг келиб чиқиш сертификати, товарларни ТИФ ТН код рақамлари, товарларнинг миқдори, товарларни ишлаб чиқарган йили кабилар киради.

1-расм. ҚҚСнинг миқдорига бевосита таъсир этувчи омиллар.

Хулоса қилиб айтганда, қўшилган қиймат солиғи божхона тўловларини асосий қисмини ташкил этади. Уни тўғри ҳисоблаш ва ундиришда, унга тасир этувчи омиллардан самарали фойдаланиш давлат бюджети даромадлар қисми кўпайишига олиб келади.

Божхона чегарасидан олиб ўтиладиган товарлардан қўшилган қиймат солиғини ундиришни такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш учун қуйидагилар таклиф этилади:

- Қўшилган қиймат солиғидан имтиёз берилган товарлар ҳаракатини ва уларнинг мақсадли ишлатилишини назорат қилиш мақсадида солиқ органларининг “Электрон счёт-фактура” дастурига божхона органларини интеграция қилиш тавсия этилади. Бу эса бевосита божхона аудити фаолиятини такомиллаштириб, қўшилган қиймат солиғидан имтиёз берилган

товарларни мақсадли ишлатилишини назорат қилиш самарадорлигини янада оширади.

- Қўшилган қиймат солиғини 12 фоиз этиб белгилаш ва унинг ставкаларини ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан зарур бўлган товарларга табақалаштириш таклиф этилади.

- Жами божхона тўловларидан берилган имтиёзлар таркибида қўшилган қиймат солиғининг улуши юқорилигини ҳисобга олиб, товарлар эркин муомалага чиқарилгандан кейин, уларни мақсадли ишлатилишини назорат қилиб, қўшилган қиймат солиғи суммасини қайтариш механизмини жорий этиш тавсия этилади.

-Ўзбекистон Республикаси Божхона кодексининг 332-моддасига «Товарларни божхона чегараси орқали олиб ўтишда солиқларни кечиктириб-ёки бўлиб-бўлиб тўлашга имконият берилганда, имконият берилган солиқларни кечиктириш ёки бўлиб-бўлиб тўлаш ҳар бир календарь кун учун қайта молиялаш ставкасининг юз фоиз миқдорида, божхона божлари бўйича қайта молиялаш ставкасининг эллик фоиз миқдорида ҳисобланади» сўзларини киритиш таклиф этилади. Бунинг натижасида, қўшилган қиймат солиғини кечиктириб ёки бўлиб-бўлиб тўлашда фоизларни ҳисоблашда қонун ҳужжатлари бир хиллашади.

Хулоса қилиб айтганда, юқоридагиларни инобатга олиб, қўшилган қиймат солиғини ундириш бўйича меъёрий ҳужжатларга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш қўшилган қиймат солиғи йиғилувчанлигини янада оширади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. 2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январь ПФ-60 Фармони. WWW.Lex.uz

2. Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 26 сентябрь ПФ-5837-сон Фармони. WWW.Lex.uz

3. Клейменова М.О. Налоговое право: учебное пособие. – Москва: Московский финансово-промышленный университет "Синергия", 2013. – 215 с.

4. Крохина Ю.А. Налоговое право России: учебник для бакалавров. – Москва: Юрайт, 2013. – 395 с.

5. Пардаев Т.Н. Божхона тўловларини қўллашни оптималлаштириш – иқтисодиётни барқарор ривожлантиришнинг муҳим омили. //Бозор, пул ва кредит, 2020. –№5. – Б. 54-61.

6. Пепеляев С.Г., Попов, П.А., Косов, А.А. и др. Налоговое право. Особенная часть: Учебник для вуза. – Москва: Просвещение, 2017. – 319 с.

7. Тедеев А.А. Налоговое право России: учебник для акад. бакалавриата. – Москва: Юрайт, 2018. – 265 с.

8. <https://visasam.ru/emigration/vybor/nds-v-mire.html>

9. <https://ru.wikipedia.org/wiki>

10. <https://customs.uz/uz>

11. <https://ochiqbudget.uz/ru>